

ELŐSZÓ

E tanulmánykötet kiadásával a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara immár hagyományossá vált gyakorlatát folytatja. Azt a törekvést, hogy életkorban és pályájukban érdemesült professzorainak a pályatársak, kollegák tanulmányok közzétételével fejezzék ki megbecsülésüket. Jelen esetben a Karunkon negyedszázada oktató Dr. Cséka Ervin professzor életműve adott okot a megemlékezésre.

Cséka Ervin 1922. január 7-én Debrecenben született. 1940-ben kitüntetéssel érettségizett, jogi tanulmányait a Debreceni Tisza István Tudományegyetemen folytatta, ahol 1944. június 2-án summa cum laude doktorrá avatták. 1944. június 30-án joggyakornokká nevezték ki a Debreceni Törvényszékhez. Ettől kezdve több évtizeden át igazságügyi területen működött; közben az Országos Kriminálisztikai Intézet osztályvezetője volt 1960-63 között. Az 1945-46. oktatási évben – ösztöndíjasként posztgraduális képzés keretében – a párizsi Sorbonne Egyetem Jogi és Bölcsész Karán folytatott tanulmányokat. 1948-ban egységes bírói-ügyvédi vizsgát tett kitüntetéses eredménnyel.

A jogi gyakorlati tevékenységével párhuzamosan érdeklődése az elméleti-tudományos munka felé fordult. Elsősorban a büntető eljárásjog, de a bűnügyi tudományok más területei is foglalkoztatták. Fiatalon bekapcsolódott az egyetemi oktatásba is. 1946-48 között a Debreceni Tudományegyetem azóta megszűnt Jogi Karán, 1962-64 között pedig az ELTE Jogi Karán meghívott előadó volt. 1966-ban kezdte meg működését a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszékén mint meghívott előadó. A büntető eljárási jog főkéllégiumot adta elő a nappali tagozaton, de a későbbiekben az esti és a levelező tagozaton is oktatott. 1969-ben félállásban egyetemi docenssé, 1981-ben főállásban egyetemi tanárrá nevezték ki. Fonyó Antal professzor halála után, 1982 februárja óta Karunk említett tanszékének vezetője volt 1991. december 31-ig.

Cséka Ervin professzor az állam- és jogtudomány kandidátusa tudományos fokozatot 1965-ben szerezte meg "A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai" c. értekezésével. Az akadémiai doktori értekezését 1985-ben védte meg, címe: Bevezetés a büntető jogorvoslatok tanába.

Tudományos-kutató munkát korábban a büntető eljárásbeli bizonyítás körében végzett és publikált. Így többek között kidolgozta a ténymegismerés elméleti alapjait a büntető ügyekben, a bizonyítás tárgyának, módszereinek kérdését stb. Javaslatokat készített a büntető eljárásjog kodifikációs munkálataihoz (1962, 1966, 1973 és a későbbi novellák), amelyek közül többet hasznosítottak a törvényszerkesztésnél. Tudományos tevékenységében a korabeli körülmények között minden lehetőséget igyekezett felhasználni a büntető eljárás garanciáinak elismertetésére, a törvényesség biztosításának

érvényesítésére. Ez kitűnik pl. a "Büntető eljárásjogunk reformja és a nyomozási szak néhány elvi kérdése" c., 1962-ben írott tanulmányából. Ebben a terhelt eljárási jogosítványainak kiterjesztését és részletes szabályozását szorgalmazta, az elméleti és gyakorlati összefüggések feltárásával.

A későbbiekben évtizedes kutatómunkát szentelt a büntető jogorvoslatok szerteágazó problematikájának. Ebben a témakörben többoldalú elméleti megközelítésben kimutatta, hogy a büntető eljárásban érvényesülő jogorvoslati jogosultság alapelve nemcsak lehetővé, hanem követelménnyé teszi az egész eljárást átfogó, széles jogorvoslati "hálózatnak", illetőleg — elméleti alapjaiban is kimunkált — olyan jogorvoslati rendszernek a kiépítését, amely garantálja a jogsérelmet szenvedettek, elsősorban a terhelt jogainak helyreállítását, s végső fokon az igazságos döntést a büntetőjogi felelősség kérdésében. E tárgykörben számos rész tanulmányt publikált — közülük többet Actáinkban is — és ezeket összegezte "A büntető jogorvoslatok aaptanai" c., 1985-ben megjelent monográfiájában. Ez utóbbinak, mint más tudományos megnyilatkozásainak is, számottevő visszhangja volt a hazai szaksajtóban, de részben külföldön is.

Cséka Ervin professzor széles körű — a jelen kötethez csatolt irodalomjegyzékéből is kitűnő — szakirodalmi munkásságában fontos helyet foglaltak el a tankönyvek, egyetemi jegyzetek, továbbá kommentárok, gyűjteményes munkák, amelyek megírásában, szerkesztésében, lektorálásában tevékenyen részt vett.

Az MTA Tudományos Minősítő Bizottságának munkájában évtizedeken át intenzíven kivette a részét. Túlzás nélkül állítható, hogy a hazai büntetőjogászok közül tudományos fokozattal rendelkezők, különösen az akadémiai doktorok többsége értekezéseinek elbírálásában valamilyen minőségben szerepelt (bíráló bizottsági elnök, titkár, tag, opponens). A Tudományos Minősítő Bizottság Állam- és Jogtudományi Szakbizottságának 1976-80 között tagja volt. Számos esetben készített szakvéleményt tudományos pályamunkákról az MTA, illetőleg a minisztérium felkérésére. Az Igazságügyi Minisztérium által szervezett Jogi Szakvizsga Bizottságnak 1961-ben történt újjraalakulása óta tagja.

Tagja, tisztségviselője — a múltban és a jelenben is — számos hazai és külföldi tudományos, szakmai társaságnak, szervezetnek: Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (Párizs), MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága, MTA Szegedi Akadémiai Bizottságának Állam- és Jogtudományi Szakbizottsága, Magyar Jogász Egylet, Magyar Kriminológiai Társaság, Finkey Ferenc Bűnügyi Reformtársaság.

Tudományos tevékenységében és az általa vezetett tanszék oktatói látókörének, jogi műveltsége szélesítésében fontosságot tulajdonított a külföldi kapcsolatoknak. Több külföldi egyetemmel mélyítette el a tanszék munkakapcsolatait, nemzetközi konferenciákat szervezett itthon és vett azokon részt külföldön oktató társaival; ezek anyaga publikálva is lett. Ezeken túlmenően számos egyéb hazai és külföldi szakmai konferencián, rendezvényen működött közre, tartott előadásokat, készített referátumokat.

De Cséka Ervin professzor sokirányú munkásságának középpontjában a hallgatókkal való kapcsolata állott. Előadásainak tartalmában, módszerében az ő igényeiket igyekezett szolgálni, a témák elméleti megalapozása mellett, a gyakorlatias elemző mód érvényesítésével is. A számonkérésnél kevésbé az egyoldalúan és sokszor "kényelmesen" alkalmazható szigor, mint inkább az a törekvés vezérelte, hogy a hallgató a világos és — ha kell — rávezető kérdésekre adott válaszaival a vizsgán mindazt produkálhassa, amire tényleges felkészülése képessé teszi. Meggyőződése volt, hogy az értékelés csakis így lehet igazságos. Ez a felfogás és a hallgatók aktivitásának ösztönzése vezette a tanszéki tudományos diákköri munkában is, amelynek éveken át tanár-vezetője volt. Elnöke volt a Kar Tudományos Bizottságának is.

Minden erőfeszítése ellenére nehézségei voltak szűkebb szakterülete — a tudományos érdeklődésben és művelésben is viszonylag elhanyagoltabb — büntető eljárásjog oktatása utánpótlásának biztosításában, viszont meglepéssel tölthette el az a tudat, hogy tanszékének több munkatársa, jelentős szakmai előrehaladást elérve (tudományos fokozat, monográfiák publikálása stb.), önálló és országosan is megbecsült művelője lett tudományos szakterületének.

Karunk vezetése, valamint Cséka Ervin professzor kollégái, pályatársai, barátai tiszteletük és nagyrabecsülésük jeléül, örömmel működtek közre e tanulmánykötet kiadásában.

Reményeink és elképzeléseink szerint Cséka professzor szegedi oktatói tevékenysége ezzel nem zárul le, hanem másfajta formában ugyan, de hasonló tartalommal folytatódik tovább.

Szeged, 1992 március

DR. NAGY FERENC

dékán

ANTAL PÉTER

Végrendelkezés Debrecenben az 1820-as években

I.

A javak utáni örökösdés — Frank Ignác megállapítása szerint — a "legjutalmasabb jószágyerés"¹, ami által a meghalt ember vagyona valamint jószága valamely élő személyre száll. Az öröklés a magántulajdoni rendszer szerves velejárója. Az elhalt személy vagyontárgyai öröklés útján háramlanak át az utódokra. Werbőczy Istvánt idézve megállapíthatjuk, hogy álláspontja szerint a végrendelkezés: "Et inde traxit originem, ac Fundamentum illa laudabilis, et vetustissima...", azaz dicséretes és elejétől fogva fennálló szokás,² melynek gyökei az Aranybullát megelőző időkig vezethetők vissza.

Jogi értelemben öröklésnek azt a szabályozott folyamatot nevezzük, amelyben valamely személy (örökhagyó) vagyontárgyai és személyéhez fűződő jogai (azaz hagyatéka) halála esetén természetes vagy jogi utódaira szállnak át.³

Feudális jogunk meghatározott korlátok mellett első helyre az örökhagyó akarátának érvényesülését helyezte, így az öröklési jog élére a végrendeleti öröklést tette.

Végintézkedés a feudális jogban javakról halál esetére tett egyoldalú intézkedést jelentett, mely alkalmas volt arra, hogy az öröklésre vonatkozó törvényi előírások és szokások alól egyéni és egyedi felmentést adjon. A felmentés feudális jogunkban lehetett családi jellegű, tehát a hagyatékot családi szinten alapvetően rendező meghagyásokat tartalmazhatott, továbbá lehetett egyéni jellegű, amikor a végrendelkező akarata egyes személyeket emelt ki "a névtelenek sorából", és ezek között osztotta fel hagyatékát, míg ez utóbb kiemelt személyek tekintetében is differenciálhatott azáltal, hogy a kiemelt személyeknek többet vagy kevesebbet juttatott, mint amennyi nekik egyébként végintézkedés hiányában járt volna.

A törvény és a szokás mechanikusan rendezte el a hagyaték sorsát annak megnyílását követően, nem volt és nem is lehetett tekintettel személyes, érzelmi motivációkra. Nem vehette figyelembe az örökhagyó környezetében még életében kialakult specialitásokat, melyek motiválhatták az örökhagyó akarátát. Így az egyéniesítésre a végrendelet bizonyult a legmegfelelőbb eszköznek, hiszen

¹ Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban I-II. k. Buda, 1847.

² Werbőczy István: Tripartitum. Budapest, 1897. 60-61. p.

³ Vö. Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981. 707. p.

ez közvetlenül és rugalmasan tükrözte a végrendelkező és a környezetében élő személyes kapcsolatait, konfliktusait és problémáit, mindennapi életét.

A végrendelet ennek megfelelően kettős funkciót töltött be, így egyrészt kifejezte a családi belső viszonyokat, másrészt eszköze volt annak, hogy a hagyaték megnyílását követően családi belső viszályok ne alakuljanak ki.

Ez utóbbi tekintetben szükséges megjegyezni azt is, hogy ugyanakkor nem egyszer éppen a végrendelet léte volt az, amely a családi belső nézeteltérést és évekre menő pereskedést kiváltotta. Országos vizsgálati eredmény szerint a feudalizmus időszakában írásbeli végrendeletek száma városonként és községenként eltérő volt. A XVIII. század végén már a nagykorúságot elért, végrendelkezésre képes személyek mintegy 2-3%-a tett írásbeli végrendeletet.⁴ Az ingatlanviszonyok stabilitásának eredményeként észlelhetően nőtt a végrendeletek száma, s ugyanakkor megállapítható az is, hogy létrejöttek országosan is azok a közigazgatási szervek, melyek az elkészült végrendeleteket nyilvántartották, kezelték, illetve közmegőrzését biztosították.

II.

Hazánk törvényei az örökhatáronak végrendelkezési jogát az 1222. évi I. Aranybullától kezdődően, illetve ezt megelőzően is az uralkodó hozzájárulásával, nemcsak a nemesek, hanem a városi polgárok számára is biztosították. A városi polgárok végrendelkezési jogának szabályozása 1209-ig nyúlik vissza, midőn II. Endre kiváltságlevelet adományozott Varasd városának, melynek tartalma szerint e város polgárai már királyi hozzájárulás nélkül is tehettek testamentumot abban az esetben, ha fiú utód nélkül halának el.⁵

Az első pozitív intézkedés a nemesek szabad végrendelkezése tekintetében a már említett Aranybulla 4. pontjában található, mely szerint a nemes, ősi vagyonáról, ha fiú utód nélkül halna el, szabadon rendelkezhetett. Az Aranybulla kiadását megelőző időszakban a nemes vagyonáról való rendelkezését ugyancsak a király mindenkor hozzájárulásával tehetette meg.

A városi polgárok végrendelkezési jogát, annak terjedelmét vizsgálva megállapítható, hogy az városonként, a helyi statútumoktól, valamint kiváltságlevelektől meghatározottan eltérően alakult. Ennek megfelelően míg a Pest város polgárai az 1244. évi kiváltságlevél tanúsága szerint valamennyi ingó és ingatlan vagyonukról szabadon végrendelkezhettek, és ez a végrendelkezési szabadság kiterjedt a szabad örökösnevezésre is, addig például Komárom városának polgárai az 1277. évi kiváltságlevelük szerint már csak annyiban rendelkezhettek vagyonukról, amennyiben azt rokonaiknak vagy az egyháznak hagyományozták.⁶ Ez utóbbi tekintetben a vagyoni hagyatéki kör szabadsága

---

⁴ Tárkány. Sz. E.: i.m. 727. p.

⁵ Vö. Herpay Gábor: A végrendeletgyűjtemény ismertetése c. írásával. Debreceni Közlöny, 1916.

⁶ Vö. Herpay G.: i.m. 450. p.

mellett, a személyi (örökös) kör erős kötöttségével találkozhatunk. Az említett differenciáltság mellett további eltérést mutat Zágráb városának 1242. évi, valamint Nagyszombat városának 1238. évi kiváltságlevele, mely a végrendelkezés jogát csak az örökhagyó ingó vagyonaira biztosította és így minden mást kirekesztett a testáció lehetőségének köréből.

Megállapítható, hogy a nemesek és a polgárok mellett a feudalizmus időszakában a szabad és a nem szabad parasztok, valamint a földesúri hatalom alatt álló jobbágyok is végrendelkezhettek, ám e jogukat csak abban az esetben gyakorolhatták, amennyiben erre a földesúr részükre szabadságot biztosított. Ez utóbbi esetben is a végrendeletben megnevezett örökös csak a családhoz tartozó személy lehetett.

Szűkebb házunk táját megvizsgálva sommázzhatjuk, hogy Debrecen város a rendelkezésre álló források szerint először földesurától, Hunyadi János feleségétől, Szilágyi Erzsébettől nyert jogot végrendelkezhetésre, azzal a megszorítással, hogy a végrendelkezési jogot gyakorló örökhagyó csak közvetlen egyenesági leszármazókra és testvérekre végrendelkezhett.

Ezen viszonylag szűk kereteket biztosító lehetőségein kívánt segíteni a debreceni polgárság akkor, midőn Sztáry Mihály és Debreceni Mihály polgárokat delegálta 1473. évben Budára, meghagyván nekik, hogy eszközöljék ki a város földesurától, Szilágyi Erzsébettől a végrendelkezési jog kötöttségektől mentes gyakorlását annak érdekében, hogy Debrecen város lakosai haláluk esetére birtokaikról szabad (vég)rendelkezést tehessenek.

Hogy a követtség eredménnyel járt, azt igazolja Szilágyi Erzsébet 1473. évi május hó 27. napján Budán kelt kiváltságlevele, mely tanúsítja, hogy "Debrecen városunk lakói közül mindenki, aki a maga ingó és ingatlan javaiból testvéreire és örökösseire akar hagyományozni, végrendeletet tehet."

Ezen diploma tehát szabad teret enged az öröklésnek örökös oldalán azzal, hogy a végrendelkezőnek ezen joga csak abban az esetben kezelhető élő lehetőségként, amennyiben az örökhagyó leszármazó nélkül, magtalanul halna el. Ez utóbbi kitétel a kiváltságlevélben egyértelműen kimondva nincs, de annak szelleméből okszerűen következik. Itt kívánjuk megjegyezni azt is, hogy a végrendelkezési szabadság magtalan elhalás mellett történő biztosítását Zápolya János 1524. évben kiadott megerősítő diplomája deklarálta városi jogi életünk tekintetében, mely már határozottan és félreérthetetlenül kimondta, hogy csak azok a polgárok végrendelkezhetnek javaikról, akik mag nélkül halnak el.⁷ A Zápolya-féle megerősítő diploma a végrendelet tárgyi és alanyi körét teljes szabadsággal tárgyalja, nevezetesen, biztosítja a végrendelkezőnek valamennyi szerzett vagyonáról a végrendelkezést bármely személy javára.

Az ország három részre szakadása után Debrecen városa lassan kezdi levetkőzni több évszázados földesúri jellegét, annak ellenére, hogy az Erdélyi fejedelemség megalakulását követően az erdélyi fejedelmek egészen a XVII. század végéig úgy beszélnek Debrecenről, mint a maguk városáról. Az idő

---

⁷ U.o. 451. p.

előrehaladtával az erdélyi fejedelmek földesúri joga névlegessé vált, és ezzel szemben fokozottan erősödött a város függetlensége.

Ez a kialakuló önállóság érezhető az örökösödési viszonyok és a végrendelkezési szabadság tekintetében is.

Bár Báthory István erdélyi fejedelem 1588. évi október hó 25. napján Várad várában oklevelet bocsátott ki, mely szerint korlátozni igyekezett a végrendelkezés szabadságát a debreceni polgárok számára, azonban megállapítható az is, hogy a debreceni polgárok nem hagyták magukat zavartatni a korábban már kivívott végrendelkezési szabadságukat illetően, hiszen minden kötöttség és korlátozás nélkül, mind tárgyi, mind személyi körben gyakorolták a szabad végrendelkezést.

III.

Vizsgált korszakunkban a jogkönyvek és magánmunkálatok elterjedésével a végrendelkezés, annak tartalmi és formai elemei némi homogenizálódást mutatnak. A szokásjog rendszerezésével kimunkálták a végrendelet, mint "végső intézet" fogalmát, annak nélkülözhetetlen elemeit, melyek hiánya maga után vonta a testamentum érvénytelenségét.

Korszakunk egyik jelentős jogtanára, Szlemenics Pál pozsonyi jogakadémiai doktor a végrendelet fogalmának meghatározása során *disposito testamentarian* olyan rendelést értett, "melyet valaki halálának esetére önnön Jóságainak Örökösödésük felől végsőképpen tészen".⁸ A jelzett fogalom meghatározás elemeit vizsgálat tárgyává téve megállapítható, hogy a végső intézkedésnek, azaz a végrendeletnek "rendelés"-nek kell lennie, azaz olyan kijelentésnek, amely akaratot tükröz, és érthető kinyilatkoztatást. Mindennek előrebocsátásából a *contrario* szűri le a következtetést Szlemenics, hogy "azok kiknek eszök nincsen, vagy akaratjokat arra megkívántató érzeiknek fogyatozásaik miatt világos jelekkel ki nem nyilatkoztatathják, Végső Intézetet nem tehetnek"⁹ Ennek megfelelően vizsgált korszakunkban nem tehettek érvényes végrendeletet azok, akik elmebetegségben, gyengeelméjűségben vagy egyéb szellemi fogyatkozásban szenvedtek, illetve akik beszélni nem tudtak, akaratkifejezésükben gátolva, korlátozva voltak.

Az 1715. évi törvény 27. és 53. cikkelyére utalva állapítja meg szerzőnk azt, hogy azoknak "Végső Intézeteik, akik arra erőszak, félelem, vagy álnokság által vétettek, sikertelenek"¹⁰, ennek megfelelően tehát a kinyilvánított akaratnak

---

⁸ Szlemenics Pál: Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény I-IV. kötet 1823. 2. k. 138. p.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo. 138-139. p.; Vö. az 1715. évi törvény 27. cikkelyével. Corpus Juris Hungarici (Magyar törvénytár) 1657-1740. Budapest, 1900. 459. p.; Vö. az 1715. törvény 53. cikkelyével. 458. p.

(rendelesnek) szabadnak, senki által nem befolyásoltnak kellett lennie ahhoz, hogy a végrendelet érvényesen jöjjön létre.

A fogalommeghatározás másik nélkülözhetetlen eleme, hogy a dispositio testamentariát "valaki halálának esetére Jóságainak örökösödése felől végsőképpen"¹¹ tegye. A megfogalmazás magyarázata szerint ugyanis a végrendelet különös természete abban áll, és annyiban különbözik az egyéb jogügyletektől, hogy ez csak halál esetére szól, "következésképpen annak teljes Sajat Jussát az abból folyó minden Igazainkkal együtt magunknak mindaddig fenntartván, másra átszállítjuk"¹². Mindebből következik, hogy minden végrendelet hatályosulását tekintve két feltétel együttes fennállásához van kötve, így az örökhagyó korábban, halála esetére rögzített szándékát a hagyaték megnyílásának időpontjáig tartsa fenn, azt ne változtassa meg, illetve ne vonja vissza. Ennek megfelelően a personalis kapcsolatot vizsgálva megállapítható, hogy az örökösnek (*haeres*) vagy hagyományosnak (*legatarius*) az örökség tárgyához, illetve tárgyaihoz az örökhagyó szándékának változatlanul hagyása mellett is az örökhagyó életében pusztán csak reménye volt, e függő jogi helyzet várományként volt kezelhető, mely nem biztosított az örökösnek vagy hagyományosnak semmi rendelkezési jogot.

A fogalommeghatározás további elemeit citálva kiemelendő, hogy a végrendelezőnek "önnön jóságairól" kellett rendelkeznie, mivel a más tulajdonában álló dolgokról, vagy jogokról történő rendelkezés maga után vonta a végrendelet tartalmi érvénytelenségét.

A végintézkedés tartalmi terjedelmét elemezve megállapítható, hogy a korszakunkban irányadó szokásgyűjtemények és jogkönyvek szerint élő differenciálást jelentett az örökség és hagyomány közötti különbségtétel. Örökség, illetve hagyomány jogintézmény alatt korszakunkban azt értették, hogy "mindennemű Jóságainkban, s Igazainkban általánosan örökösítünk valakit, vagy pedig csak azoknak egy részöben; és ezen utolsó esetben ismét, vagy mindenképpen meghatározzuk azt, vagy pedig csak általánosan jelöljük ki. p.o. valakit Jóságainknak, harmad, negyed, ötöd, s hatod részökben örökösítvén".¹³ ennek megfelelően a hagyaték egészének vagy jelentősebb részének juttatását, illetve átszállását örökségnek, míg valamely meghatározott részének átadását pedig hagyománynak nevezték.

Hazai jogalkotási termékeinket vizsgálva konstatálhatjuk, hogy az 1638. évi törvény 31. cikkelye pontos körülírással rögzítette, hogy melyek azok a "Törvény kívánta belső és külső tulajdonságok", melyeket a végrendelet "törvényes fogamatosságához" nélkülözhetetlenül megkívántak.¹⁴

A végrendeletek úgynevezett belső tartalmi tulajdonságait elemezve megállapíthatjuk, hogy az iránymutató szokásrendszer szerint nélkülözhetetlen

¹¹ Szlemenics P.: i.m. 2. k. 139. p.

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Corpus Juris Hungarici 1608-1657. Budapest, 1900. 387-389. p., Uo. 1657-1740. 485.

feltétel volt, hogy a "Végső Intézet mint külső, mint belső valósággal bírjon, vagyis, hogy a dolog valóban úgy legyen, a mint a Végső Intézetben előadatik, és valóban attól származzék a Végső Intézet, aki a Szerzőjének mondatik".¹⁵

Ugyancsak a végrendelet tartalmi érvényességének feltétele volt, hogy abból egyértelműen megállapítható legyen a végrendelező akarata, nevezetesen, hogy kinek és mit kíván juttatni halála esetére.

Az örökös vagy hagyományos oldaláról nézve a kérdést további tartalmi érvényességi feltételként került rögzítésre, hogy a végső intézetben kijelölt haeres vagy legatarius "polgári állapotjára nézve alkalmas legyen az Örökségnek, vagy Hagyománynak sajátjává, tételére, s foganatos Jussal való birtokára".¹⁶

Lényeges tartalmi kérdésként kezelték a végrendelet érvényessége szempontjából a már hivatkozott akaratnyilvánítás szabadságának kérdését. Így csak az a dispositio testamentaria volt érvényesként kezelhető, melyet az örökhatározó erőszak, félelem vagy álnokság által nem befolyásoltan, szabad akaratelhatározásból, tiszta tudattal tett.

A korábbiakban a végrendelet fogalmának elemzése során már megemlékeztünk arról, hogy a végrendelező érvényesen csak a saját tulajdonában álló dolgokról és jogokról – mint aktívumokról – és saját követeléseiről tehetett végső rendelőt, mely követelmény ugyancsak a belső tartalmi feltételek között említhető. A végrendelet érvényességének talpköveként kezelték minden időben, így vizsgált korszakunkban is, hogy a testátor, azaz "az Intéző a Végső Intézettételhez, mint Személyére, mint Jóságaira nézve törvényes tehetséggel bírjon".¹⁷

Erre utal a Hármaskönyv (H.T.) I.R. 117.§, valamint a H.T. III. R. 30.§ is, mely jogszabályhelyek egyértelműen meghatározzák, hogy alanyi oldalon végrendelezési képességgel az a személy bírt, aki felserdült, azaz törvényes korát elérte, józan ésszel bírt, és akaratát világosan érthető jelekkel képes volt kinyilvánítani.

Ugyanezen körben a tárgyi (jósági) oldalt vizsgálva, az 1715. évi törvény 15. és 27. cikkelye alapján megállapítható, hogy csak azon vagyontárgyak tekintetében volt helye végintézkedésnek, melyek a törvény alapján szabad rendelkezés alatt állottak.

Ezen kitételel bővebben vizsgálva rögzíthetjük, hogy feudális jogunkban éles különbsége és elhatárolást tettek a szerzeményi, valamint az ősi vagyon között,¹⁸ illetve az ajándék útján szerzett vagyontárgyak és az egyéb jogcímen

---

¹⁵ Szlemenics P.: i.m. 2. k. 141. p.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ 1848-ig a magyar vagyonjogot, s ennek megfelelően az öröklési jogot is áthatalta az ősiség jogintézménye. Az ősiséget kezdetben a XVIII. századig csak az ingatlan vagyoni jóság szempontjából kellett figyelembe venni, ezt követően azonban az ősiség feudális intézménye rátapadt az ingóságokra is, melyek az ősi ingatlan jövedelméből kerültek megszerzésre. Ilyen

bekebelezett jószágok tekintetében. A jelzett különbségtétel különös jelentőséggel esett latba a végrendelkezés során, hiszen a szerzeményi vagyon tekintetében a H.T. I.R. 5. és 57. szakasza értelmében bárki szabadon végrendelkezhett, feltéve, hogy a szerzeményi vagyon tiszta szerzemény volt, azaz nem az ősi vagyon elidegenítése útján olvadt bele a szerzeményi jószágba. Ezzel szemben — Frank Ignác megállapítása szerint — az ősiség "a dolog vérségi oltalmaként" védte a családi vagyont, hiszen az aviticum mint ősi jószág nem azé volt egyedül, aki azt birtokában tartotta, hanem az egész nemzetségé.¹⁹

Ennek megfelelően a korábban már említett "törvényes tehetség" hiányában ezen vagyontárgyakról szabadon rendelkezni nem lehetett.

Ugyancsak csorbát szenvedett az előzőekben rögzítettel a szerzeményi vagyon tekintetében akkor is, midőn a vagyonszerzés ajándékozás címén történt, hiszen az ajándékozonak lehetősége volt arra, hogy az új tulajdonos végrendelkezési jogát a tárgyi oldalon az ajándék erejéig, mértékéig korlátozza, megszorítsa. A teljesség igénye mellett tegyünk említést még a kivételek között arról is, hogy a szerzeményi jószág jellegét és e tekintetben a szabad végrendelkezés lehetőségét lerontotta személyi oldalon az egyházi szolgálat, hiszen a katolikus főpapok, a görög főpapok, a görög alsóbbrendű egyházi személyek csak tárgyi "vagyonrészek" és személyi "örökös" korlátozások mellett alkothattak végrendeletet szerzeményi vagyontárgyaik tekintetében is.

További restringálást mutatott a szerzeményi vagyontárgyak felett történő főszabálykénti szabad rendelkezés a leszármazók nélkül elhalt jobbágyok ingatlan vagyona tekintetében, mely vonatkozásban a H.T. III.R. 30. szakasz értelmében a jobbágy ilyen esetben csak ingatlan vagyonának fele részéről tehetett végső rendeltést, míg az ingatlan vagyon másik fele részét köteles volt földesurának juttatni halála esetére.

Sajátosan alakult a végintézkedés tárgyi köre a házastársak "közös keresményét" illetően. Főszabály szerint házastársak "közös vagyonukról" haláluk esetére szabadon végrendelkezhettek azzal a megszorítással, hogy mindegyik házastársa a közös keresményből őt megillető részből tehetett rendeltést. Ezen rendelkezési jog alól kivételt teremtett a H.T. I.R. 18. szakasza, valamint ugyanezen jogszabályhely 98. és 102. szakasza,²⁰ melyek a nemes házastársak rendeltetési jogát, annak tárgyi mértékét szabályozták. Ezen szabályok szerint a családfő, azaz a család férfi tagja "Fő kereső lévén ... a Feleségét illető részre nézve is — (az asszonyi ékességet mindazáltal, úgy mint az Asszonynak tulajdonait oda nem értvén) Végső Intézete által szabadon rendelkezhet: csakhogy se ezen Jussáról nyilván le nem mondott, se pedig a keresményre a Felesége Jószágának jövedelmeit ne fordította légyen."²¹

---

körülmények között az ősiség jogi eszközének léténél fogva a vagyoni öröklési és örökítési lehetősége leszűkült a vérségnek megfelelő körre, azon belül is a származás fokozataira, szintjeire.

¹⁹ Frank I.: i.m. 502. p., Vö. Murarik Antal: Az ősiség alapintézményeinek eredete. c. munkája. Budapest, 1938. 22-44. p.

²⁰ Szelemenics P.: i.m. 146. p.

²¹ Uo. 146. p.

Abban az esetben viszont, ha a férj korábban jussáról lemondott vagy felesége vagyonát a szerzeményi vagyon szaporítására fordította, úgy elvesztette szabad rendelkezési lehetőségét és csupán saját vagyoni részéről tehetett testamentumot.

Feltétlenül kiemelési igényel – és ennek a végrendeletek materiális születésekor különös jelentősége volt –, hogy az ősi vagyontárgyakról – függetlenül attól, hogy azok ingatlanok, vagy ingók voltak – a HT. I.R. 47., 58., 59. és 67. szakaszai értelmében, valamint az 1723. évi törvény 49. cikkelyének értelmében senki szabad testamentumi rendelőt nem tehetett.²² Ha ezen tilalom ellenére rendelő mégis az ősi vagyon szabad örököstéséről rendelkezett, úgy ez az intézkedés maga után vonta a végrendelet érvénytelenségének jogkövetkezményét.

A végrendeletek törvény kívánta belső, ún. tartalmi tulajdonságai mellett szólnunk kell a rendelőnek külső, alaki kellékeiről is.

Az 1715. évi törvény 27. cikkely határozta meg a végrendelet érvényességéhez szükséges alaki feltételeket. Ezek szerint a dispositio testamentaria "igazságához" megkívántatott, hogy az örökhagyó határozottan jelölje meg örököseit, illetve hagyományosait utolsó rendelőjében. Ugyancsak érvényességi feltétel volt, hogy a végrendeletben határozott körülírással szerepeljen a hagyaték tárgya. Az okirat a "dolog velejét érdeklő szavakra nézve" kitörlést, kivakarást, betoldást és semminemű javítást nem tartalmazhatott. A végintézkedés alaki aggálytalanságának további határozott feltétele volt, hogy a testamentumból ki kellett tűnnie a végrendelezés helyének, idejének, valamint a materiális iratnak tartalmaznia kellett a szükséges aláírásokat.²³ Az eddig említett alakiságokat a már hivatkozott jogszabályhelyen túl a H.T. II.R. 17. szakasza, az 1723. évi törvény 39. cikkelye, valamint az élő évszázados szokásjog szabályozta.

További alaki feltételként került előírásra az 1687. évi törvény 13. cikkelyében foglaltak szerint, hogy amennyiben a végző rendelő olyan nyelven íródott, melyben a végrendelező nem jártas, úgy a végrendelet tartalmát részére "saját nyelvén" tökéletesen meg kell magyarázni.²⁴

Végezetül emeljük ki az alakításon túli követelmények közül, hogy a H.T. II.R. 12. szakasza 2. pontja értelmében a végrendeletet a testamentárius holtá után egy naptári éven belül fel kellett bontani, és közhírré kellett tenni az abban érdekeltlen között. Ugyanezen eljárási processualis kötelezettséget írta elő az 1715. évi törvény 27. cikkelye is.²⁵

---

²² Corpus Juris Hungarici 1657-1740. 613. p.

²³ Szlemenics P.: i.m. 149. p.

²⁴ Corpus Juris Hungarici 1657-1740. 346. p. Corpus Juris Hungarici 1608-1657. 599. p.

²⁵ Vö. Corpus Juris Hungarici 1657-1740. 459. p.

IV.

Jelen munkánk korábbi tételében foglaltak szerint tehettek végső rendelést Debrecen városának polgárai a feudalizmus kései szakaszában, illetve a szorosan értelmezett reformkor első éveiben.

A végrendeletek tételes vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a testamentumot tévők jelentős része írástudatlan személy volt, így ténylegesen a debreceni polgárok végakarátát a végrendelet felvevő *testamentáriusok*, mint "hivatalos személyek" rögzítették írásba. Ha kivételesen akadt olyan személy, aki önnön kezével is papírra tudta vetni halála esetére szóló rendelt akarátát, úgy ez a személy is igényelte a testamentáriusok kiküldetését annak érdekében, hogy végrendeletét "hivatalossá" tegye.

Az 1687. évi 13. törvénycikk szellemében Debrecen város magistratusának statutuma rendelkezett arról, hogy a városi polgárok csak a tanács tagjainak sorából delegált esküdtek előtt tehettek érvényes írásbeli végrendeletet. Az esküdtek hiánya önmagában, alaki hiba miatt vonta maga után a testamentum érvénytelenségét. A statutum gyakorlati érvényre juttatása biztosításként a város 1698. évi tisztújító közgyűlésén három személyt választott az esküdtek sorából arra, hogy a "hiteles emberek" szerepét betöltve testamentáriusként működjenek közre a végrendeletek feltételében, hitelesítésében. A későbbiek során a mindenkor kiküldendő végrendeletet felvevők száma két főre csökkent, majd a város lakosságának gyarapodásával a XVII. század végén kerületenként kijelölve két-két esküdt látta el a testamentáriusi tiszte.²⁶

A hivatalos végrendelet felvevők feladatuknak megfelelően mindenkor meggyőződtek arról, hogy a *testátor* végrendelkezésre képes állapotban van-e, s ezt a tényt illetőleg a vizsgálódásuknak eredményét a végrendelet bevezető szavaiban rögzítették. A szellemi képesség tekintetében tett tudakozódás testamentumi rögzítése változatos képet mutat. Így olykor az került megszövegezésre, hogy a végrendelkező "[...] ágyban találván erőtlen, de elméjének ép, nyelvének pedig érthető állapotjában [...]"²⁷ volt, míg más helyen a testamentáriusok megerősítették, hogy az örökhagyót "[...] beteg ágyában ép és

---

²⁶ Vö. *Herpay G.*: i.m. Debreceni Közlöny 1917. évfolyan 4. füzet. A XVI-XVII. század folyamán a halál esetére szóló végső rendelkezések rögzítői a hiteles helyek voltak. Így a debreceni polgárok a Váradai Káptalan előtt tehettek írásbeli testamentumot. A reformáció tényerését követően a katolikus egyház szerepe generálisan háttérbe szorult, mely érezhető volt a végintézkedések megtétele körül kifejtett tevékenységében is. A város irányításában a városi tanács primátust szerzett, tevékenysége általánossá vált, s ettől meghatározottan vette kézbe a végrendeletekkel kapcsolatosan felmerülő teendők ellátását. A XVI. század második felétől kezdve a végrendeletek írásba foglalását maga a városi tanács kiküldöttei útján intézi, biztosítja a testamentumok őrzését és kezelését, valamint a hagyaték megnyílását követően a végrendeletben foglaltak végrehajtását. Vö. *Rácz István*: Debreceni végrendeletek 1595-1847. c. munkájával. Hajdú-Bihar megyei Levéltár-Forrásiadványai, 8. sz. Debrecen, 1983.

²⁷ HBmL IV.A. 1011/z. no. 1631. Szabó György végrendelete 1823. július 16.

egészséges elmével [...]”²⁸ találták a végrendelet írásbeli rögzítését megelőzően. Másutt a végrendelet írók a testator "ép elméjének tiszta épségéről", "a maga dolgai megfontolására mégis egész elmébeli tehetség"-éről, "ép és meghatározó elmé"-ről, "friss elméről", "józan gondolkodás"-ról adnak számat azzal, hogy az esetek jelentős részénél az elmébeli frissességhez a testi erő hanyatlása járul, mely tény kitűnik "az ágyban találván erőtlén állapot", "halálos betegségekre nézve igen meggyengült" stádium, "terhes beteg" hogylét, "gyenge egészség", "kilenczedik Hetek olta Ágyba fekvő Testének[...] erőtlensége", "Testtének Urán Gyengesége", "Egészsége nagy gyengesége mellett" állapotjelzők megszövegezéséből. Megint más esetekben az írások a gyenge egészségi állapotra történő utalás helyett az idősebb életkorra tartalmaznak hivatkozást, vagy annak körülírásával, vagy pedig pontos meghatározásával, és ettől meghatározottan rögzítik az utolsó rendelkezés tételének indokoltságát.

Ennek megfelelően kerül kiemelésre Nagy Bálint 1826. évi május hó 26. napján kelt végrendeletében, kit is a testamentáriusok "Házánál fent járva" találtak, hogy az örökhagyó "mint Öreg Ember naponkénti érzi hanyatló erejét"²⁹, és erre figyelemmel kíván végső rendelést tenni.

Ugyancsak a korábban írtakat reprezentálja az a testamentum, melynek bevezető soraiban az örökhagyó kijelentette, hogy "midőn Isten kegyelméből 75. esztendősné volnék kevés Világi javaimról melyeket szorgalmatossággal és fáradsággal szereztem és tartogattam meg e következő Rendelésemet teszem [...]”³⁰

Végezetül e körben szóljunk még Seres Kata 1828. évi március hó 10. napján tett végső rendelkezésének előszaváról, melyből megállapítható, és e ténynek a végrendelet rögzítők is jelentőséget tulajdonítottak az örökhagyó állapotának meghatározásakor, hogy a testatrix "nyomorult Hajadon Leány" aki 59 esztendősné, előregedett és annyiban nyomorult, hogy tehetetlen a Dologra”.³¹

Nem mehetünk el szó nélkül azon tény mellett, hogy a testamentumok néhány darabjánál feltűnően szép *előljáró beszéddel* találkozhatunk. Ünnepeyes kijelentések ezek olyan gondolkodó személyek részéről, akik életük nagy eseményére készülnek, és ennek tudatában következményeit felmérve rögzítették, illetve másokkal rögzítették gondolataikat. Az elemzés tárgyává tett végső rendelkezések közül ezen szempontból szükséges kiemelni Féhén József és neje Schuchey Jozefa 1825. évi december hó 11. napján fogant gondolatsorát, mely így hangzik: "A Teljes Szent Háromság, Atya, Fiu és Szent Lélek Úr Istennek Nagy Nevében Ámen. Meggondolván az Emberi Nemzet Életének bizonytalan voltát és az azt is, hogy határ vetettet annak, melyet által nem hághat senki, a Hónapi Nap elérése pedig el vagyon rejtve a Mindenható Felség által, s érhettyők é, vagy sem bizonytalan. [...] és hogy az Úr Idvezítő Jézusom megelégtelvén ezen

---

²⁸ Uo. No. 1632.

²⁹ Uo. No. 1693.

³⁰ Uo. No. 1677.

³¹ Uo. No. 1728.

a Világon volt sok szenvedéseimet, azt rövid időn, örök nyugalommal jutalmaztattya meg.”³²

Ugyanitt kell szólnunk Fazekas Mihály 1828. évi február 22. napján tett testamentumának bevezető sorairól, melyekben az örökhatyó személyesen rögzítette, hogy "én érezvén testem alkotmányának, mind az eltölt idő számától, mind a rajta keresztül ment nyavalyák, sullyától származott elgyengülését, s gondolóra vévén éltem vég pontyának bizonytalanságát, és azon terheket és nyomoruságot, mellyek eddig engem érhetnek, figyelemmel lévén végre arra, hogy kevés vagyonkáim [...] el ne pusztuljanak [...] ezen tekintetektől vezéreltetvén ép elmével tészem ezen jól megfontolt végső Testamentomi rendelésemet.”³³

A végrendelet írásba foglalását, illetve hitelesítését végző kiküldött esküdtek olykor nem csak a testátor aktuális egészségi és szellemi állapotát, valamint életkorát rögzítették, hanem esetenként pontosan körülírták azt is, hogy a végrendelkezővel történő kapcsolatfelvétel milyen körülmények között történt. Így több helyen is találkoztunk olyan megfogalmazással, melyből megállapítható, hogy a végrendelkező a testamentáriusok érkezésekor ágyban feküdt, de jövetelüket látván, ágyából fölkelve az érkezők elé sietett, vagy éppen az "asztalnál ülve" találtatott.

Tanulmányunk korábbi egységében utaltunk már arra, hogy érvényes végrendeletet csak olyan személy tehetett, aki rendelés alkotására szubjektíve is képes volt, nevezetesen *szabad akarat*al rendelkező, s akaratát ki is tudta érthető jelekkel nyilvánítani.

Ebben a körben vetődik fel a kérdés, hogy az a személy, aki szabad akarat al és szabad szóval rendelkezett ugyan, azonban világtalan volt, tehetett e érvényesen végintézkedést. A kérdésre határozott igennel kell válaszolnunk annak ellenére, hogy napjainkban a világtalan személy csak közokiratba foglalt végintézkedést tehet érvényesen. A debreceni végrendeletek között határozott példáját találhatjuk a világtalan személy *dispositio testamentaria*jának, Hadházi András 1825. évi július hó 6. napján kelt végrendeletében.³⁴

A kiküldött testamentáriusok mindjárt a végrendelet bevezető soraiban rögzítették, hogy midőn lementek a testátor házához, mely Debrecenben a Hatvan utcán volt, őt "világtalan szomorú állapotban" találták, de mivel "józan elmével és türehető egészséggel" bírt, így rögzítették végakaratát. Mindebből azt a következtetést kell levonnunk, hogy a testamentáriusok által felvett, vagy általuk hitelesített végrendelet, mai fogalmaink szerint a közokiratba foglalt végrendelettel esett egy tekintet alá azzal, hogy vizsgált korszakunkban a közvégrendelet, valamint a magánokiratba foglalt végintézkedés közötti differenciálás ismeretlen volt.

Debrecen város viszonylatában a XVIII. század végétől kezdődően a végrendelkezők szándékozók folyamodványban fordultak a város főbírójához,

---

³² Uo. No. 1673.

³³ Uo. No. 1742.

³⁴ Uo. No. 1666.

illetve polgármesteréhez, vagy magához a városi tanácshoz, mint intézményhez a testamentáriusok kiküldetése érdekében, Az instantiát szövegezhette mind az örökhatározó, mind hozzátartozója, akár későbbi örökösei is, hiszen az ilyen irányú közreműködés nyilvánvalóan nem vonta maga után a végső rendelés erőtlenségét, érvénytelenségét. Az említett folyamodványokban a kérelmezők rögzítették a végrendelet felvevők kiküldetésének okát. Így tett Rózsa Kata Kiss Györgyné is 1823. évi augusztus hó 5. napján³⁵ kelt kérvényében, midőn tájékoztatta a város főbíráját arról, hogy édesapja "Csapó uttzai öreg Polgár Rózsa Mihály mind az időknék eltelésére nézve, mind a halálos betegségére nézve igen meg gyöngült, [...] halála előtt jó rendelést akar tenni a maga vagyona eránt. Erre való nézve [...] Esküdt urak közül egyet, és a Polgár szomszédai közül kettőt az akarattjának végbe Viteléhez" kérte kiküldeni a testamentáriusokat.

Meg kell említenünk a jelzett folyamodványok tekintetében, hogy azok együtt voltak kezelve a vizsgált végrendeletekkel, így azok jelenleg is együtt lelhetők fel.

Az *instantiák* tartalmát vizsgálva meg kívánjuk jegyezni, hogy azok jelentős része csak a végrendelezési szándékot rögzítette, és ennek írásba foglalása végett kérte az esküdtek kiküldését. Másik részük már bővebb tudósítást adott, hiszen a kérelmen túl sommázott indokolást is tartalmazott. Így az instans rögzítette, hogy előrehaladott életkora vagy betegsége miatt közelgő halálára számítván kíván végső rendelést tenni.

Ennek szellemében vettette papírra kérelme indokát Vasvári Ferenc,³⁶ aki 87 esztendőös korára, valamint "koporsó széllin lévő öreg ember" voltára hivatkozott a testamentáriusok kiküldését szorgalmazva. Gyenge egészségi állapotára utalt már folyamodványában is Nagy Bálint 1826. évi május hó 25. napján,³⁷ midőn előadta a végrendelet felvevők kiküldését kívánva, hogy "régtől fogva tartó hervadozásai s betegeskedései után most magát annyira rosszul érzi, hogy további meggyógyulásához kevés reménysége" van, és ettől meghatározottan kívánt végső rendelést tenni. Körösi István debreceni polgár³⁸ "aggott öregségére" és "sujjos betegségére" tekintettel fordult 1826. évi november hó 21. napján a város tanácsához a testamentáriusok kiküldését kérve.

A vizsgált korszakunkban több olyan folyamodvánnyal is találkozhattunk, melyekben az került rögzítésre, hogy az örökhatározó halála utáni viszályok elkerülése érdekében kíván a kérelmező végintézkedést tenni és ehhez kéri a város tanácsának segítségét. Ennek szellemében került rögzítésre Balla Jánosné Csemez Sára 1828. évi június hó 12. napján kelt instantiájában,³⁹ hogy

---

³⁵ Uo. No. 1632. Vö. *Komoróczy* György: A reformkori Debrecen c. munkájával. Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 6. sz. (Szerk.: Gazdag István.) Debrecen, 1947. 220. p.

³⁶ HBmL IV. 1011/z. No. 1670.

³⁷ Uo. No. 1639.

³⁸ Uo. No. 1699.

³⁹ Uo. No. 1736.

"a halála után gyermekei közt támadható Versengések megakadályoztatása végett" kíván utolsó rendelést tenni.

A kérelmek beérkezését követően a város polgármestere haladéktalanul, lehetőség szerint még az instantia beérkezésének napján a város két esküdtjét kiküldeni rendelte az utolsó rendelés írásba foglalása végett. A gyors intézkedést természetesen a kérelem sajátos jellege indokolta, hiszen az elhúzódo precessus a végrendelet írásba foglalásának lehetetlenüléséhez vezethetett.

Az elemzett bevezető részt követte a végrendelet tényleges *testációt* tartalmazó része, mely a végrendelet törzsét jelentette. Ezen részben rögzítette a testátor mindenek előtt személyi viszonyait, nevezetesen, hogy házas ember-e vagy özvegy, illetve esetenként, hogy legény vagy hajadon. Ezen elemben került meghatározásra a korábban írtak kiegészítéseként, hogy az örökhagyónak hány leszármazója van. Ezen utóbbiak is név szerint, sokszor lakóhelyük pontos feltüntetésével kerültek megjelölésre a végső rendelésben. Ezt a rendszert tükrözi Ág Mihályné Bajomi Sára⁴⁰ testamentuma, aki a bevezető sorokat követő personalis részben rögzítette, hogy "életben lévő két gyermeki, úgy mint Ág Zsuzsanna és néhai Ág Mihály fiától maradt unokája Hosszu Pályiba lakó Ág György lesznek nevezett örökösei".

A jelzett személyi részt követte mindenkor annak kiemelése és hatványozott hangsúlyozása, hogy az örökhagyó rendelkezik-e ősi vagyonnal. Ha volt ilyen, úgy ez mennyiségileg határozott körülírásra került.

Az említettek reprezentálására kívánunk hivatkozni Szabó György 1823. évi július hó 16. napján⁴¹ kelt végrendeletére, melyben az örökhagyó "Istentől vett javai"-ról történő rendelkezést megelőzően mindenekelőtt így szólt: "Sem én nékem, sem pedig Első vagy Második feleségemtől semmi Szüleinkről álló örökségeink, vagy Successionk" nincsen, így ősi vagyonnal nem rendelkezik, és szavaival élve szerzett "Istentől vett javai" felől így minden kötöttség nélkül végrendelkezhetett. Huszti János 1823. évi augusztus hó 19. napján⁴² tett testamentumában viszont a tulajdonában álló vagyon eredetét taglalva az került kiemelésre, hogy a testátornak a javai között "semmi ősiség nintsen, hanem valamije van, az mind a maga keresménye". Ugyanezen a helyen idézhetjük Medgyesi Jánosné Fekete Zsuzsanna 1826. évi április hó 22. napján⁴³ tett végső rendelésének rövid részletét, melyben a testatrix kijelentette: "Első férjemmel néhai Szabó József urammal éltem házassági életben 24 Esztendőig, a kire édes Szüleiről semmi sem maradt. Reám Fekete Susannára sem maradt egyéb, a Liba Kertben lévő egy kis Nyilas földnél, amelly vagyonom van azt mind az Első férjemmel kerestem és szabad rendelkezésem alatt vagynak." Ez a megfogalmazás egyben fényt vet az ősi, valamint a szerzett vagyontárgyak tekintetében kialakult és jogszabályban körülírt rendelkezi jog mértékére és irányzottságára. A szerzett vagyontárgyak, illetve vagyontömeg felett az örökhagyó minden kötöttség nélkül

---

⁴⁰ Uo. No. 1685.

⁴¹ Uo. No. 1631.

⁴² Uo. No. 1633.

⁴³ Uo. No. 1688.

szabadon rendelkezhetett, míg az ősi vagyontárgyakat csak a lemenő hozzátartozók örökölhették, illetve az az ág, amelyről a vagyon eredt.

Az ősi vagyontárgyak nemleges meghatározásán túl a testamentumok egy részénél az *őst vagyon* pozitív és tételes körülírásával találkozhatunk. Így tett Balogh Görgy is 1826. évi március 18. napján⁴⁴ alkotott végrendeletében, midőn kijelentette, hogy "Édes Attyja Néhai Balogh Györgyről maradt rá Successio 800 forint Bancó czédulába". Ugyancsak *aviticumára* tett utalást Baranyi György és felesége Szántai Anna is 1827 évi szeptember hó 9. napján⁴⁵ íródott végső rendelkezésében, ahol Baranyi Györgyné Szántai Anna kiemelte: "Maradt reánk néhai Szántai Györgyné Asszony Anyánkról az 1791. esztendő junius hónapjának 8. napján 252 Rénes forint", míg "Néhai Baranyi Pálné Asszony Anyánkról — rögzítette Baranyi György testator — hasonlóul maradt reánk az 1807. esztendő december hó 5. napján Bankó Czédulába Három ezer Három száz harmincz három Frt, mely az 1811. Esztendőbe februarius 20. napján költ Kegyelmes Királyi Rendelés 13. és 14. Czikkely értelméhez képest a Scala szerint devalválódván lett Váltó Czédulába Ezer hatszáz negyven két Rft. egy és négy ötöd krajczár." Ezen utóbb jegyzett *dispositio testamentaria* a praxis szempontjából is szemléletes példáját adja az ősi juss sorsának. Megállapíthatjuk a végrendelet tanulmányozásából, hogy a végrendelkezők jelentős szerzeményi vagyontömeggel is rendelkeztek. A rendelés tételekor hat életben levő gyermekük volt, mely leszármazók közül Baranyi László és Baranyi Pál, a testamentariusokat idézve, "bennünket sok méltánytalansággal illettek". Megtudhatjuk azt is, hogy "Baranyi László [...] azon kívül, hogy Bennünket sok rendbéli illetlen tselekedeteivel sértegetett, és több ízben meg szomorított, még az Édes Anyai Dajkálkodásért azzal a háládatlan kimondással vérzette szivünket, hogy az ötet nemző Édes Anya neki nem Annya. Ezek által érdemtelenne tette magát a mi Szülei szivességünkre, semmiféle javainkba nem részesüllyön, hanem csak az ősi Successióból eső rész adódjon ki néki [...]"

Ennek megfelelően konstatálhatjuk, hogy az örökhagyó — végrendelet nem létében — törvényes örököseit *szerzeményi vagyonából* végső rendelkezésében kitagadhatta, azonban erre az ősi vagyon tekintetében nem volt lehetőség, hiszen az ősi vagyon végrendelet hiányában is feltétlenül a leszármazót illette.

Ugyancsak a kitudásra találunk példát Nagy Bálint 1826. évi május hó 26. napján⁴⁶ kelt végintézkedésében, ahol annak előrebocsátása mellett, hogy az örökhagyónak négy élő gyermeke van, valamint annak rögzítésén túl, hogy mely vagyontárgyak képezik az örökhagyó hagyatékát, a testátor kinyilatkoztatta: "Negyedik Gyermekeit Nagy Józsefet a ki szabadsággal Huszár Katona; ithon van, mint hogy az, a házasodás szine alatt, 50, hol 60 Wft-okat kitsalt, és azolta több 100 forintokat elpazérolt, semmi segítésére nem volt, hanem szünet nélkül

---

⁴⁴ Uo. No. 1684.

⁴⁵ Uo. No. 1714.

⁴⁶ Uo. No. 1693.

gyalázattýára[...]" ezért vagyonából többel, mint amennyivel eddig segítette, a továbbiakban nem kívánt segítségére lenni.

Ha már a jelzett végrendeletek kapcsán említést tettünk a kitagadásról, akkor szólnunk kell a jogintézmény érvényesülési köréről is. A testamentumok e körben kitagadásról, kirekesztésről, kitudásról, kisémmizésről, megrövidítésről beszélnek, melynél fogva a testátor szülő leszármazóját, és így végintézkedés hiányában törvényes örökösét meghatározott okok meglete esetén az öröklésből részben vagy egészben kizárhatta. 1848 előtt az ősi javak tekintetében – mint reprezentáns példánk is mutatta – teljes kizárási lehetőség nem volt. A kitagadás okát vagy okait a végrendeletben mindenkor rögzíteni kellett, s ezek csak valódi és alapos okok lehettek.⁴⁷

Az előzőekben vázoltuk az ősi vagyon háramlásának azon útját, midőn a végrendelező leszármazóit részeltette az ősi javakban. Hivatkoztunk ugyanakkor arra is, hogy más oldalról leszármazók hiányában az ősi jószág arra az ágra szállt vissza végrendelet létében is, amelyről eredt. Ezt igazolja Halasi Sámuel 1823. évi szeptember hó 2. napján⁴⁸ kelt testációja, mely szerint az örökhagyó kiemelte: "A feleségemről Karszaki Erzsébethről álló sucessiom Hétszáz Rft. pengő pénzben, az a Vér. szerént való Atyafiaknak adódjon vissza[...]", ugyanakkor kinyilatkoztatta azt is, hogy "az édes Atyám uram halálával 1815. évi junius hó 18. napján osztályképpen reám maradt 3750 Váltóforint adódjon vissza Vér szerént való Atyánfiainak, vagy azok Successorainak".

A végrendelezés további tartalmi elemeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az ősi és szerzett vagyontárgyak tekintetében tett szigorú elhatárolást követően a testátor *szerzett javairól* tett végső rendelet. Ebben a körben a végrendeletek között találkozhatunk olyan tartalmúval, melyben az örökhagyó örököseit *egyenlő részben* részeltette hagyatékából. Így tett a már idézett és hivatkozott rendelésében Szabó György debreceni polgár is,⁴⁹ aki lakóházát melyen "Önnön Maga" keresett gyermekei és második felesége, Szabó Erzsébet között egyenlően osztotta fel. Huszti János 1823. évi augusztus hó 19. napján⁵⁰ kelt végrendeletében akként rendelkezett, hogy "minden ingó és ingatlan jószágait um. a 39-dik szám alatt a Hatvan Uttzában lévő házát, minden benne és rajta levőkkel, így szinte egy fijas tehenet, és egy néhány keze alatt lévő és kereskedésre fordítandó lovakat, általjában mindenét, amije van [...] változtatlanul hagyja mostani feleségének, Zakar Máriának".

Az örökös vagy az örökösök nevezésén túl a végrendeletek *bagyományrendelést* is tartalmaztak, melynek kedvezményezettjei a *baeresek* voltak. Az imént idézett testamentum is tartalmazott hagyományrendelést azáltal, hogy a testátor ekként rendelkezett: "Néhai első Feleségétől Papp Susanna Asszonytól született Susannának, Szabó Mester Kováts József feleségének [...]"

⁴⁷ Vö. *Tárkány Sz. E.*: i.m. 717. p.

⁴⁸ HBmL IV. A. 10117. No. 1634.

⁴⁹ Uo. No. 1631.

⁵⁰ Uo. No. 1633.

emlékezetnek okáért hagy 100 Váltó forintokat". Továbbmenve megállapíthatjuk, hogy az örökhagyó már nevezett hagyományosán kívül testvérének leszármazóit is részesítette akkor, midőn részükre 30 váltó forint halála után történő kiadását rendelte. Hasonló hagyományrendeléssel a végrendeletek egész soránál találkozhatunk.

A hagyományokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy azok egy része *dologi hagyománynak* minősült, hiszen az örökhagyó tulajdonképpen örökösét arra kötelezte, hogy halála után valamennyi pénzösszeget, vagy valamely bútordarabot, szerszámot, használati tárgyat adjon ki a hagyományrendelés kedvezményezettjének. Más esetekben, a debreceni végrendeletek tartalmi elemzését végezve, találkozhattunk *kötelmi hagyományrendeléssel* is, midőn az örökhagyó azt hagyta meg örökösének, hogy halálát követően a hagyaték megnyílása után valamit tegyen. Ilyen kötelmi hagyományrendelésre került sor Kovács István részéről 1826. évi január hó 26. napján⁵¹ tett végső rendelkezésében, melyben az örökhagyó meghagyta, hogy teljes vagyoni állagának örököse, gyermeke Kovács János "már számos esztendőök olta Szélütésben nyomorgó és magával is jól tehetetlen Feleségét holta napjáig a Háznál tartani és gondját viselni tartozik".

Sajátos hagyományt képeztek korszakunkban az ún. *pium legatumok*, azaz a kegyes alapítványok, kegyes hagyományok. A debreceni városi polgárok írásba foglalt végrendeletükben gyakorta tettek ilyen rendelőt, azonban a közönséges meghagyástól, illetve hagyománytól ezek abban különböztek, hogy annak végrehajtása nem az örökös belátásától és akaratától függött, hanem a város tanácsa a *pium legatumok* teljesítésére mindekor egy tagját küldte ki.

A debreceni testamentumok kegyes adományai között a jogosultak körét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a debreceni polgárok leggyakrabban az új templom építésére, a Református Kollégium számára, az árva gyermekek javára, az Ispotály részére, a Római Katolikus Ispotálynak és Iskolának, valamint az utcákon nyomorgó nincstelenek számára rendeltek *pium legatumot*. Nem kívánunk e körben egyedi végintézkedésekre hivatkozni, csupán arra kívánunk utalni, hogy a végrendeletek legalább ötven százaléka emlékezett meg anyagi helyzetétől függően rendelkezésében az említettekről.

A *dologi hagyományok* és a *pium legatumok* között helyezkedtek el azok a *testamentumi meghagyások*, melyek az örökösre arra kötelezték, hogy az örökhagyó illő eltemettetésén túl – mely a végrendeletek nagy részének kikötménye volt – a szertartást végző egyházi személynek, valamint a temetésben közreműködőknek anyagi teljesítést nyújtson. Erre is találunk példát vizsgált végrendeleteink között, hiszen Halász Sára 1826. évi február hó 7. napján⁵² kelt végső rendelkezésében szerkezetileg a kegyes adományok rendelkezését követően rendelkezett arról, hogy a "Tiszteletes Predikátor Urnak, aki az utolsó tisztesség tételén fog predikálni" 10 váltó forint, a "Cantor Urnak" 5

---

⁵¹ Uo. No. 1678.

⁵² Uo. No. 1681.

váltó forint, míg "az éneklő Deák Ifjoknak" ugyancsak 10 váltó forint kerüljön hagyatékából örököse által kifizetésre.

Néhán szó erejéig szükséges utalnunk a testamentumban sűrített vagyontömeg terjedelmét és jellegét vizsgálva arról is, hogy a végrendelezők nem csupán a rendelkezésükre álló, birtokukban lévő, pozitív módon meghatározható, körülírható vagyontömegről, illetve egyes vagyontárgyakról, mint materiális aktívumokról emlékeztek meg végintézkedésükben, hanem mindenkor utaltak kinnlevőségeikre, követeléseikre is. Ebben a tekintetben idézhetjük Nádházi Istvánné Jusztai Kata⁵³ testamentumát, aki vagyontárgyai között eladott, de még ki nem fizetett háza áraként 800 váltó forint követeléséről tett említést. Ugyanakkor vizsgálhatjuk Kovács István debreceni polgár 1826. évi január hó 26. napján⁵⁴ tett végintézkedését, melyben — külön a végrendelethez mellékelte "Specificatio szerént — 15.653 Wft. és néhány krajcár" követelés állt fenn. A követelések között kell megemlékeznünk arról is, hogy a végrendeletek sora szerint az örökhagyó hagyományként juttatta követelése összegét annak, aki azzal tartozott.

Az utolsó rendelkezések szerkezeti egységét tovább vizsgálva következő egységként a *záradéki részt* elemezhetjük, mely ugyanakkor a korszakunkban tett és vizsgált végintézkedések nélkülözhetetlen eleme volt. Ezen klauzulák formailag a végrendeletek végén helyezkedtek el, tartalmilag viszont azt tanúsították, hogy a tett rendelés tartalmát a testator előtt élő szóval egyszer, vagy szükség esetén többször is felolvasták a kiküldött testamentariusok, annak valós tartalmát megmagyarázták, s miután az örökhagyó az irat tartalmát saját akaratának ismerte el, úgy ezt a tényt a végrendelet felvevő esküdtek aláírásukkal és pecsétjükkel tanúsították. Ezzel az aktussal az utolsó rendelést, a hivatalos, quasi közvégrendelet szintjére emelték.

Mint jeleztük, a befejező egységek tartalmi azonosságot mutattak a megfogalmazásbeli különbségeik ellenére is. Ennek megfelelően találkozhattunk olyan szövegezésekkel, melyek szerint az örökhagyó, az "előtte felszóval elolvasott" testamentumot "ujabban meghatározott és meg nem másolható akarattjának lenni vallotta"⁵⁵ mindennek kijelentése után ennek bizonyosságát az együttesen jelenlevő testamentariusok tanúsították. Másutt a végrendelet szövegét rögzítő hivatalos kiküldöttek részéről az került rögzítésre, hogy a testator miután "Testamentomi Rendelését szorul szóra előtte felolvastván, azt minden részben helyben hagyta, s utolsó változhatatlan akaratának lenni declarálta".⁵⁶ Ezt a fázist követte a hitelesítés záró aktuusa. Ismét más helyen a rendelés záradéki egységében arra történik utalás, hogy a testamentariusok a végrendelező előtt, az "írásba tett rendelést", "érthető szóval olvasták, és azokat mindenben helyben hagyván — ti. az örökhagyó — a maga végső akarattjának és rendelésének lenni vallotta és megemlékezett".

---

⁵³ Uo. No. 1668.

⁵⁴ Uo. No. 1678.

⁵⁵ Uo. No. 1632.

⁵⁶ Uo. No. 1669.

A záradéki klauzulát mindenkor a testamentum dátumozása követte, melyből egyértelműen meghatározható volt a végrendelezés helye "Debreczen" megjelöléssel, valamint következő volt a végrendelet megtételének időpontja is, év, hónap és nap meghatározással. Az elemzett végső rendelkezések között egyetlen olyan írást sem találtunk, mely e részében fogyatékossgot mutatott volna.

A záró rendelkezést követő dátumozás után a materiális okiratot mindkét kiküldött esküdt teljes névalírásával látta el, valamint – néhány esettől eltekintve – *pecsétjük is* felhasználásra került. Az elemzés tárgyává tett végső rendelkezések között olyan testamentummal nem találkoztunk, melyek a testamentáriusok közreműködése nélkül készültek volna, s így megállapítható, hogy e jelzett alaki érvényességi kellék abszolút jelleggel érvényesült.

A végrendeletek további sorsát kutatva rögzíthető, hogy az írásba foglalt rendeltetést a testamentariusok minden alkalommal magukkal vitték és azt elhelyezték a város levéltárában, archívumában, ahol mindaddig őrizték, míg az örökhagyó el nem halálozott, s végrehajtása esedékessé nem vált, illetve amíg a végrendelettevő azt kiadni nem kérte.

Ezen utóbbira is találunk példát a debreceni rendelkezések között, hiszen a végrendelezőnek mindenkor jogában állott végrendelete tartalmán módosítani, változtatni, vagy nem egyszer teljesen új, tartalmában gyökeresen megmáltított végső rendeltetést tenni. Az említettek illusztrálására kívánjuk felidézni Bauer János testamentumát,⁵⁷ melyben az örökhagyó órásmester előadta, hogy "ő ez előtt 4 Esztendőkkel iratott egy Testamentumot, mellyet a Nemes Város Archivumába bé is adott, de ő azt most kivette, mivel Szelter János nevű Árvában, akit úgy mond a Testator kitsinségétől tartott, ruházott, és az Órásságba tanított"⁵⁸, és korábbi végrendeletében örökösévé is nevezte, úgy annyira csalódott, hogy még házatól is kénytelen volt elküldeni, s vele minden kapcsolatot megszakítani. Természetes következménye volt mindezen személyes kapcsolat "lazulásának" az a testatori óhaj, hogy korábban tett végintézkedésén gyökeresen változtasson, s olyan személyek javára végrendelezzen, akiket arra méltónak tart.

A körülmények változására tekintettel változtatta meg testamentumi rendeltetését Virág Mihály Debreceni polgár is 1825. évi december hó 11. napján.⁵⁹ Újabb végintézkedése tartalmából kitetszik, hogy ezt megelőzően már két alkalommal végrendelezett, nevezetesen 1809. évi december hó 30. napján, valamint 1810. évi március hó 8. napján. Az újabb végrendeletet rögzítő testamentárius az 1825. évi december hó 11. napján kelt iratban pontosan rögzítette a végrendelet módosítása esetén követendő eljárást. Mindenekelőtt megállapította, hogy örökhagyó "környüllállásai változván", korábban tett végrendeletét ki kívánta venni a városi archívumból. Ez irányú személyes instantiáját előterjesztve "a Nemes város Tanácsa ezt az előbbi Testamentomot nékem – mármint a testamentáriusnak – oly véggel kezembe adatta, hogy azt nevezett reqirensnek adjam vissza". Az iratszöveg tartalmi elemzéséből

---

⁵⁷ Uo. No. 1688.

⁵⁸ Uo. No. 1700.

⁵⁹ Uo. No. 1674.

megállapítható az is, hogy ezt követően az eljáró testamentárius a korábban kelt végrendeletet Virág Mihály részére átadta, a testátor "a maga előbbi Testamentomát *in Origine* kezéhez vissza vette" majd ez után a végrendelet feltevő, valamint ugyancsak az aláírók és hitelesítők között szereplő dispositio testamentariát tett.

A vázoltak szerint elkészített testamentumokat – mint már említettük – az azt írásba foglaló és tanúsítmánnyal ellátó testamentariusok *zárt irattá* tették. Az irat borítékolásának kettős módját találták ki, nevezetesen a végső rendelést a testamentariusok külön erre a célra készített egyedi borítékba helyezték, s a borítékot a záró levélrésznél egy vagy két pecséttel biztosították. Másik módként az okmányt önmagából hajtogatással borítékolták, s látták el az előzőekben említett borítékon alkalmazott záró viaszpecséttel.

Az irat külső részén feltüntették, hogy az végintézkedést foglal magában, rögzítették a végrendelező nevét, lakóhelyét (utca és házszám megjelölésével), valamint azt a tényt, hogy a végrendelet feltevő testamentáriusok közül melyik esküdt volt az, aki a zárt iratot a város levéltárába letétbe helyezte. Természetesen rögzítésre került az is, hogy mely időpontban történt meg az archiválás. Ez utóbbi tekintetében megállapíthatjuk, hogy a debreceni testamentariusok a végrendelet keltétől számított 72 órán belül a zárt iratot deponálták.

Munkánk korábbi tételében hivatkoztunk már arra, hogy az 1715. évi törvény 27. cikkelye körülírta és meghatározta az örökhagyó halálát követő eljárást azokban az esetekben, amikor a néhai után végrendelet maradt. Ebben a körben került rögzítésre és kiemelésre, hogy a testátor halálát követő *egy naptári éven belül* a végrendeletet fel kell bontani, s annak tartalmát ki kellett hirdetni az érdekeltek körében. A debreceni végső rendelkezések vizsgálatából megállapítható, hogy az említett felnyitási és kihirdetési kötelezettségüknek a debreceni tanács illetékesei mindenkor eleget tettek, hiszen a felbontás és a közhírré tétel tényét, annak időpontját, s a résztvevők személy szerint megjelölését, magán a végrendeleten rögzítették.

Ezen eljárási klauzulában került meghatározásra, hogy mely személyek előtt történt meg a végrendelet tartalmának feltárása, és sommázva rögzítették azt is a tisztségviselők, hogy a hagyatékban érdekeltek, az örökhagyó akaratát tudomásul vették-e, vagy az ellen "jogos igényeik" elismertetése érdekében perrel kívánnak élni. Ugyanezen részben került rögzítésre az is – amennyiben a testátor *ptum legatumot* rendelt –, hogy annak foganatosítására, végrehajtására a város egyik szenátora kirendeltetett.

A citált, halál után felvezetett záradékok tartalmazták az irat felnyitásának, valamint kihirdetésének időpontját is, de ugyanakkor az elemzett testamentumokból nem tűnik ki a hagyaték megnyílásának időpontja. Ennek megfelelően nem tudtuk azt meghatározni, hogy a megkívánt egy éves határidő cogens terminust és előírást jelentett-e vagy sem, de álláspontunk szerint korszakunkban az egyéves határidőt *nem értelmezték mereven*, s az abból történő kifutás semmi esetre sem eredményezhetett jogvesztést. Erre utal Somosi

Andrásné Szűcs Sára végső rendelkezése, mely 1826. évi február hó 2. napján⁶⁰ íródott. A hivatkozott végintézkedés, a szokásnak és egyben városi statutumnak megfelelően, annak megtételét követően a város levéltárába került. Az örökhagyó 1828. év nyarán elhalálozott, s erről a tényről tudva fordult beadvánnyal a város nemes tanácsához Liptay Lajos prókátor, aki előadta, hogy Szűcs Sára Asszony [...] a múlt nyáron jöllehet már meg holt még is a Testamentoma mind é mai napig felbontatlan hever az Archivumba nem maradván semmi maradéka aki annak felbontását sürgetné. — Mint hogy pedig magtalan létére Pium Legatumokat is tehetett a Testamentomába, kötelességemnek esmérem azon Testamentom felbontását alázatosan kérni” — írta az előbbieket 1829. évi december hó 19. napján, tehát olyan időpontban, midőn az örökhagyó halálától számítottan egy év már eltelt. Megjegyezzük, hogy a beadványt követően, a már jelzett december 19. napon az örökhagyó végintézkedése felnyitásra került, s a ténylegesen rendelt kegyes adományok behajtása iránt a szükséges intézkedés is megtörtént. Ez a példa is alátámasztja azon korábbi álláspontunkat, hogy az 1715. évi törvény 27. cikkelye által meghatározott végrendeleti végrehajtási processus, illetve annak időbeli hatálya a gyakorlatban rugalmasan érvényesült, s a kitett egy év elmúlása az örökösök számára sem eredményezhetett jogvesztést.

Végezetül, az alakiságok között szólnunk kell arról, hogy a debreceni végrendeletek tipikusan egy ív papírra íródtak. Találkoztunk azonban olyan végintézkedésekkel is, melyek igen terjedelmes vagyonsorolást és elosztást tartalmaztak. A több íven keresztül rögzített testamentumok minden esetben összefűzve kerültek lezárásra és archiválásra olyan állapotban, mellyel igyekeztek megakadályozni a lapok keveredését, s így a testator akaratának logikai-gondolati rendszerfelbomlását.

Az eddig ismertetett és elemzett végintézkedésen, mint fővégrendeleten kívül mind az elmélet, mind a hétköznapi praxis ismerte a toldalékintézkedés, *codicillus*, vagy ún. fiókvégrendelet intézményét.

Szlemenics Pál már hivatkozott és idézett nagy lélegzetű munkájában a toldalékintézkedés mibenlétét és létjogosultságát vizsgálva megállapította, miszerint "sokszor megtörténik, hogy a Végső Intézetnek Szerzője Intézetében némelyekről megfejtkezvén, vagy pedig későbbben új szerzeményeket tévén, Végső Intézetéhez valamit hozzá adni, vagy abban tett elhatározásain némely csekélyebb változást tenni" kívánna, s erre a célra szolgál a codicilli. A fiókvégrendeletek alakiságait vizsgálva szerzőnk megállapítja azt is, hogy mivel az járulékos természetű, s így "a fő dolgot követi [...] általánosan a Végső Intézeteknek [...] természetökkel s tulajdonaikkal birnak".⁶¹

Mindezek szellemét tükrözik tárgyidőszakunk vizsgált és feltalált *codicillusai*, s így Szabó István fiókvégrendelete is⁶². A toldalékintézkedést tevő szükségesnek érezte annak rögzítését, hogy korábban, mintegy 40 évvel ezelőtt

⁶⁰ Uo. No. 1680.

⁶¹ Szlemenics P.: i.m. 157. p.

⁶² HBmL. IV. A. 1011/z. No. 1690.

már tett testamentumi rendelést, melyben vagyonát hűgára, Szabó Erzsébetre testálta. Húga elhalálozását követően — mely a codicillus szerkesztési idejére már be is következett — nevezett testvére gyermekeit, mint helyettes örökösöket nevezte meg általános örököseiül. Ezen személyi rész előrebocsátása mellett utalt Szabó István a járulékos irat szerkesztési okára, nevezetesen arra, hogy korábbi vagyona egy további ingatlannal gyarapodott, melynek vételárát maradéktalanul kifizette, s a jelzett vagyongazdagodásra is figyelemmel "minden támadható kérdésnek megvilágosítására ezen Codicillusom által újra rendelem" Hogy az említett Ház a Testamentomi Vagyonomhoz [...] számláltasson, és abban is a meg nevezett Testvér Hugom Gyermekei mint Legatariusaim Egyenlő részekben Succedálnak".

Ugyanezen időből származik Kovács Péter⁶³ főkvégrendelete, melyben nevezett is megerősítette korábban tett rendelését: "Csupán tsak a Vátzi Jánosnál és Szököts Péternél kinn lévő adóssággáról — mellyeket a Testamentomába is emleget", kíván újabb rendelést tenni.

Néhány szóban minden bővebb ismertetés és magyarázat nélkül szólnunk kell még a házasságok együttesen tett végintézkedéseiről, melynek elveit munkánk korábbi részében vázoltuk. Bemutatott példánk között ugyancsak találhatók *együttes végrendeletek*, melyek érvényes megtételét napjaink jogi szabályozása kizárja, de a tárgyidőszakban erre korlátozástól mentes lehetőség volt.

---

⁶³ Uo. No. 1692.